

A textil jelentésrétegei

A magyar falikárpit-művészet – ellentétben más ágazatokkal és műfajokkal – követhető elődök és mélyebb tradíciók hiányában, példát adó műegyüttesek nélkül, csak nagyon későn, az 1900-as évek nyitányán kényszerült megalapozni történetét: egy-egy műhelyre – így legelsősorban a gödöllői művésztelepre – és néhány alkotóra – Ferenczy Noémi mellett főként olyan kitűnő festőművészekre, mint Rippl-Rónai József és Vaszary János – hárult a modern szellemű textil-művészet első alkotásainak megtervezése és kivitelezése. Megakadó kezdeményezések, megszakadó folyamatok jellemezték a század első két harmadának falikárpit-művészetét – a fellendülésnek eredendő akadályja volt a szervezett iparművészeti oktatási intézmény működésének hiánya és a megrendelések elmaradása –, s jöllehet 1945 után megpróbálták az állami reprezentáció szolgálatába állítani ezt a művészeti ágazatot is, a tematikai kívánalmak és a szigorú stíluskövetelmények szorításában érkező megrendelések nem műalkotások, jobbára csupán kordokumentumok megszületését ösztönözhatték. Később, már az enyhültebb légkörben Ferenczy Noémi klasszikus eszményekkel áthatott, de korszerű, érzékeny, különös szépségeket felragyogtató kárpitművészetének kibontakoztatását, a tanítványok és követők munkásságában testet öltő továbbvitelét érdekes módon maga a textilművészet belső önfejlődése törte meg: a hatvanas évek második felétől a tradicionális műformákat és technikaalkalmazásokat elvető vagy újszerűen adaptáló tértextil került a művészek érdeklődésének középpontjába. A nyolcvanas–kilencvenes évekre aztán helyreállt az egyensúly: emlékezetes művek sora jelezte, hogy a textil számára autentikus közeg lehet a sík és a tér is. Korszakjelző mozzanatként is minősíthető, de alkotói hitvallásnak, jelképes gesztusnak is ítélnélhető, hogy Polgár Rózsa is – mint számos, a hagyományok szellemében dolgozó pályatársa – gobelinnel tisztelgett a magyar kárpitművészet megteremtője, Ferenczy Noémi művészetére, emléke, alakja előtt. Az 1990-ben szőtt *Tisztelet Ferenczy Noéminek* című, táblakép méretű munkán a vízszintesen futó, egymásra rétegződő, hullámszálakból álló, egymástól el-elváló és egymással összekapcsolódó, sötét- és világosbarna szálak futásából bontakozik ki a művész jellegzetes arca és két keze, alakjának sejtelmes, elvont gobelinné mosódó, ruhadredőkbe burkolt teste. Ám a haute-lisse-technikával, a gyapjú és selyemszálak felhasználásával kivitelezett mű nemcsak az ábrázolási konvenciók eme felrúgása, a formai és tartalmi jegyek leleményes ötvözése miatt nem teljesen szabályszerű: a megjelenített művész haja – mint valóságos hajfürtök imitációja – kilép a falikép alapsíkjából, s rakoncátlanul, szabadon aláhullva látszólagosan életszerűvé, plasztikussá avatja az arcot. Polgár Rózsa pályaképére tekintve konstatálható: a hagyományaiban erőtlenséggel, kevés követhető példát kínáló, de a hatvanas évektől egyre intenzívebb és extenzívebb korszakát élő kortárs magyar textilművészetéhez csak időszakonként, kényszerű megszakításokkal illeszkedett, közeledésekkel és távolodásokkal kapcsolódott, kapcsolódik a budapesti Iparművészeti Főiskola szövött kárpit és gobelin szakán tanulmányait 1967-ben lezáró művész munkássága.

A tartós és megszakítatlan kapcsolatok hiányának eredői, az el-eltávolodások okai a pályakezdő szakasz alkalmazott textilművészeti tevékenységében és a külföldi tanulmányutakban, majd a későbbiekben, a nyolcvanas években a hosszabb ideig tartó svájci alkotóperiódusban keresendők. Polgár Rózsa a főiskolai tanulmányainak lezárása után érdekes módon nem a szövött anyagok, a szövés felé orientálódott, hanem az anyagában festett textillel kezdett foglalkozni: jelmezeket, díszleteket, ruhamodelleket és ruhákat, textil használati tárgyakat és feszített, a transzparencia jelenségét kompozícióba építő térelemeket, paravánokat alkotott.

Polgár Rózsa az 1970-es évek végén tért vissza a gobelinszövés technikájához és az autonóm textil falikép kifejezőmódjához. Az alkalmazott ágazattól elszakadó első művek között megszületett, 1979-es keltezésű *Babatakaró* már jelzi művészi érdeklődésének a nyolcvanas évtizedben kiteljesedő új irányát: a textiltárgyak textil általi megjelenítésének, illetve jelentéssel való áthatásának szándékát. Az áttört csipke stilizált virágdísz és geometrikus rácszata alatt barna, ovális kivágatú, régi fotográfiára emlékeztető, megszőtt gyermekarc-ábrázolás jelenik meg. A textiltárgykárpitok egyik legerőteljesebb kompozíciójaként, Polgár Rózsa életművét immár mintegy emblematicusan jelző munkaként valósult meg 1980-ban a *Katonatakaró*, amely már keményebb hangokat, szólalásokat szólaltat meg, s amely egyszersmind a privát szféra határain messze túlmutató jelenség- és jelentésvilágot sűrít magába, konfrontáltat a szemlélővel. Az álló formátumú, szabálytalan alakú téglalap határai közé illeszkedő, gyapjúszáלבól szőtt gobelin már-már eszköztelen, ám szükséztelenségében is tág érvényességű mondanót összpontosító alkotás. Polgár Rózsa textiltárgy-idézéseinek – újrateremtéseinek – elemzői általában rámutatnak arra, hogy a művész alkotómódszerének egyik legfontosabb eleme a művek keretezetlensége – a klasszikus bordűr alkalmazásának elvetése –, illetve az, hogy kompozícióinak határát összeolvasztja a motívum, a megjelenített tárgy körvonalával.

A textiltárgy-idézések/újraalkotások mellett Polgár Rózsa életművének másik, kiemelten fontos vonulatában a hagyományos textil-faliképekhez – mind tartalmi, mind formai szempontok alapján – közelebb állónak minősíthető, nagyszabású munkák csoportja körvonalazódik, fűződik kompakt együttessé. Érzékletes, találó kifejezés után kutatva talán „jelenés-kárpitoknak” nevezhetnénk ezeket a műveket, amelyek monumentális, nagyhatású kifejezések, gondolati és hangsúlyosan korjelző életérzés-összegzések, s amelyek fenségességet sugalló hangvételük ellenére is bensőséges atmoszférájú kompozíciók. Kevés motívum, nagyvonalú formakezelés, áttekinthető felépítés, fegyelmezett szerkezet, a végtelenbe vesző, lezáratlan távlatok, valamifajta transzcendens sugárzás, és mindezekkel kapcsolódón lírai hangvétel, finoman modellált színvilág, tartózkodó dekorativitás a jellemzője e nyolcvanas–kilencvenes években szőtt, a textiltárgyak valamennyi technikai-formai vívmányát kamatoztató műveknek. Egy hétköznapi jelenetből és a mindennapok egyik tárgyából érlelt dús tartalmi köröket kibontakoztató jelenést az 1984-es *Esernyő* című, nagyméretű gobelinjével Polgár Rózsa: az emlékek világát idéző, fotószerűen rögzített jelenethez – kalapos, felöltös férfi egy kisgyermeket kézen fogva vezet, távolodik – a nézőt egy, a képhez letámasztott esernyő kapcsolja. Az *Esernyő* elkészülte után csaknem tíz évvel, 1993-ban született meg a *Triptichon*, amely megint

csak kapcsolatot tart egy korábbi textiltárggyal, az 1984-es Ködmönnel. A *Triptichon* három eleme egy szétbontott mellény kvázi-szabásmintájának körvonalait idézve jelenik meg. Az együttes kompozíciós felépítését világos tagolás, a motívumok áttekinthető rendje határozza meg.

A különös, a befogadó emlékezetében erősen rögződő, ívelt futású körvonallal határolt *Triptichon*nal ellentétben szabályos, álló téglalap alakzatú az 1996-ban, a magyar Millecentenárium tiszteletére megalkotott *Himnusz* című Polgár Rózsa-munka. E mű Kölcsey Ferenc magyar nemzeti *Himnusz*ának örök érvényű mondandója által ihletetten, a magyarság Kárpát-medencébe érkezésének és letelepedésének, otthonra találásának ezeregyszáz éves évfordulója alkalmából született meg.

Az életmű vázlatos áttekintése nyomán összegzésként megállapítható: alkalmazott textilművészeti munkák készítése, és a textilfestés terén kifejtett munkásság után Polgár Rózsa az autonóm szövött falikárpit ágazatában alkotta meg a napjainkban is egyre gyarapodó életművének ez idáig legjelentősebb alkotásait. Művészetének jellegzetes vonásai, alkotásai megszületésének színterei, műveinek szemlélete a magyarországi és európai modern művészeti áramlatok termékenyítő hatását ugyanúgy tanúsítják, mint a csekély múltú hazai és a mély gyökerű nyugat-európai hagyományok feldolgozását, szintetizálását, egyéni karakterrel árnyalt értelmezését. Túlnyomórészt tradicionális anyagokat felhasználó, a klasszikus gobelinszövés technikáját alkalmazó, de a mű tárgyát és megjelenítésmódját, a textilfalikép alkotói szemléletét, kereteit és közegeit gyökeresen újjáformáló, a mű jelentésvilágát a különösségek szférájába transzponáló, mély érzelmekkel és érzékenységekkel áthatott, nemegyszer költőivé emelkedő mondandóját különleges eszközrendszerrel megszólaltató művészet Polgár Rózsáé. Tárgyművei az azonosságok és különbözőségek, a valóságosságok és látszatszerűségek konfrontációi, s „jelenés-kárpitjai” a korszak létkérdéseinek, életérzéseinek lírai látomásokká érlelt, szomorúságokkal és vágyódásokkal árnyalt, szép összegzései. Alkotásait rejtett kapcsolatok és logikus egymásra épülések avatják egységgé. Polgár Rózsa textilobjektívizációi, faliszőnyeg-látomásai is megerősítik Ferenczy Noémi megállapítását – „A gobelin, az más” –, és szerencsére nem világítják meg, nem tárják fel lényegét, hanem tovább fokozzák, elmélyítik e műnem megfejthetlenségükben szép titkait.

Wehner Tibor